

**CENTRUM
EUROPY
WSCHODNIEJ**

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Patrycja Mac

Koncepcja „rosyjskiego świata” – ołtarz na usługach tronu

Copyright © Centrum Europy Wschodniej UMCS

REDAKCJA NAUKOWA:

Prof. dr hab. Walenty Baluk

Dr Nadia Gergało-Dąbek

PROJEKT OKŁADKI I STRON TYTUŁOWYCH:

Mgr Barbara Targońska

WYDAWCA:

**Centrum Europy Wschodniej
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie**

ul. Głęboka 45, 20-612 Lublin,
tel. (+48) 81 537 25 04
cew@mail.umcs.pl
<http://www.cew.umcs.pl>

ANALIZY / POLITYKA Nr 42

Patrycja Mac

Koncepcja „rosyjskiego świata” – ołtarz na usługach tronu

LUBLIN, wrzesień 2025

Wstęp

Russkij mir, czyli „rosyjski świat” stanowi mityczną koncepcję, której głównym założeniem jest odrębność cywilizacyjna Rosji jako wspólnoty opartej na fundamentach religijnych i kulturowych prawosławia oraz mesjanistycznej roli strażnika wartości chrześcijańskich. Celem tego konceptu jest zjednoczenie pod rosyjskimi auspicjami państw będących częścią dawnego Związku Radzieckiego, w szczególności Ukrainy i Białorusi, określanych jako „bliska zagranica”.

Niemniej jednak, praktycznym odzwierciedleniem tej idei jest wpływ na kształtowanie świadomości społeczeństw poszczególnych państw za pomocą popularyzacji rosyjskich koncepcji oraz szerzenia fałszywej narracji historycznej. Aspekt niepodważalności tym działaniom nadaje Rosyjska Cerkiew Prawosławna, będąca znaczącym podmiotem w przestrzeni społecznej Rosji. Ponadto koncept *ruskiego miru* stanowi swoiste narzędzie legitymizujące ofensywne działania Federacji Rosyjskiej na obszarze byłych republik ZSRR. Istotnym *exemplum* jawi się rosyjska pełnoskalowa inwazja na Ukrainę w 2022 r. Według rosyjskich decydentów, Ukraina stanowi nieodłączny element trójjedynego Wszechruskiego narodu, zaś konsolidacja cywilizacji rosyjskiej i odbudowa imperium są niemożliwe bez włączenia Ukrainy. Znamienna wydaje się wypowiedź Władimira Putina z 2014 r., w której stwierdził on, że Rosja i Ukraina to części jednego narodu, które nie mogą bez siebie funkcjonować¹.

Geneza i istota „rosyjskiego świata”

Początek kształtowania idei „rosyjskiego świata” datuje się na lata 90. XX w., czyli tuż po upadku Związku Radzieckiego, zaś za twórców pojęcia *rususkij mir* uważa się rosyjskich myślicieli: Piotra Szczedrowickiego, Jefima Ostrowskiego, Gleba Pawłowskiego oraz Walerija Tiszkowa. Od samego początku koncept ten był utożsamiany ze szczególną, duchową rolą Rosji, propagowaniem wartości kulturowych oraz dążeniem do odbudowy imperializmu rosyjskiego. Potwierdzenie tego stanowią główne założenia idei, wśród których wyróżniamy: wiarę prawosławną, język i kulturę rosyjską oraz wspólną pamięć

¹ Orędzie prezydenta Putina przed Zgromadzeniem Federalnym, 18 marca 2014, <http://kremlin.ru/transcripts/20603> [dostęp: 27.07.2025].

historyczną. Wszystkie te czynniki mają za zadanie konsolidować cywilizację rosyjską i narody identyfikujące się z tymi wartościami.

Wiara prawosławna jawi się jako szczególna składowa „rosyjskiego świata”, bowiem koncept ten został adaptowany z gruntu Cerkwi Prawosławnej. Jak zauważa Alicja Stępień, „[w]edług Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej *russskij mir* to wschodni Słowianie będący częścią »Świętej Rusi« (Rosjanie, Ukraińcy i Białorusini), a także diaspory rosyjskojęzyczne i prawosławne w innych państwach świata. Są oni częścią jednego Kościoła i jednego narodu”². Ponadto przekonanie o wyjątkowości Rosji i jej swoistej roli strażnika wartości chrześcijańskich wywodzi się z XVI-wiecznej idei „Moskwy jako Trzeciego Rzymu”, sformułowanej przez mnicha Filoteusza, która głosi, że Moskwa jest trzecim i ostatnim centrum chrześcijańskiego świata.

Istotną kwestię stanowi również metafizyczny charakter konceptu. Prawosławie to składowa, która sprawia, że założenia *rusckiego miru* stają się niepodważalne, zaś działania rosyjskich decydentów są legitymizowane przez „boską wolę”. Warto podkreślić, że wiara prawosławna warunkuje tożsamość społeczeństwa rosyjskiego. Generalnie, konfessja prawosławia wiąże się *a priori* z przynależnością do danego narodu. O identyfikacyjnej funkcji wyznawania danej wiary pisze Alicja Curanović, która określa to zjawisko jako „unarodowienie religii, które stanowi połączenie tradycji religijnej oraz narodowej w procesie historycznym w stopniu prowadzącym właściwie do ich utożsamienia”³. Jak podkreśla A. Curanović, o rosyjskości obywatela Federacji Rosyjskiej stanowi to, czy jest prawosławny⁴. Tym samym, aspekt religijny w życiu społecznym Rosji ma istotne znaczenie, zarówno w jednoczeniu narodu jak i definiowaniu jego wyjątkowości, co widoczne jest również w idei „rosyjskiego świata”.

Niebagatelną rolę w propagowaniu koncepcji *rusckiego miru* odgrywa język rosyjski jako narzędzie konsolidujące społeczeństwa posługujące się nim. Ponadto, stanowi główny wyznacznik przynależności do „świata rosyjskiego”. O istocie języka w rosyjskiej idei traktował w 2000 r. Piotr Szczedrowicki w artykule *Russian World and Transnational Russian Characteristics*, podążając za myślą XVIII-wiecznego filozofa Herdera⁵. Podobnie jak niemiecki myśliciel, Szczedrowicki zauważył, że język oraz proces myślenia są ze sobą ściśle skorelowane. Tym samym, żeby zrozumieć kulturę danego narodu należy ją zgłębiać

² Stępień, A., *Wpływ religii na kształtowanie się nowej tożsamości Rosjan* [w:] *Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych*, S. Bieleń, W. M. Góralski (red.), Warszawa 1999, s. 79.

³ Curanović, A., *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2010, s. 17.

⁴ *Ibidem*, s. 48.

⁵ Kudors, A., „*Russian World*” – *Russia’s Soft Power Approach to Compatriots Policy*. „*Russian Analytical Digest*”, 2008, nr 81, vol. 10, s. 2–4. <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-81-2-4.pdf> [dostęp: 12.08.2025].

za pomocą języka-nośnika. Autor zauważył swoistą zależność: społeczeństwo, które mówi po rosyjsku na co dzień, również myśli po rosyjsku oraz działa po rosyjsku⁶. Warto odnotować, że stosowanie języka jako czynnika spajającego rosyjską cywilizację powoduje, że *russskij mir* jest niezwykle elastycznym i dyskusyjnym konceptem, który może ująć każde społeczeństwo posługujące się językiem rosyjskim. Unikalność konceptu podkreślił Władimir Putin w 2001 r. na I Światowym Kongresie Rodaków Mieszkających za Granicą stwierdzając, że zarówno granice geograficzne jak i etniczne Rosji nie stanowią przeszkody dla rozwoju idei „rosyjskiego świata”⁷.

Obecność założeń koncepcji *russskiego miru* w polityce imperialnej Putina można odnotować już od początku jego rządów, niemniej jednak jako *significans momentum* uznaje się tzw. kolorowe rewolucje – Rewolucję Róż w Gruzji w 2003 r. czy Pomarańczową Rewolucję w Ukrainie w 2004 r. Według rosyjskich decydentów, były one inspirowane przez tzw. kolektywny Zachód, a głównym celem była destabilizacja Federacji Rosyjskiej i poszerzenie własnych wpływów w obszarze postradzieckim, czyli w istotnym komponente rosyjskiej tożsamości imperialnej. Innymi słowy, w percepcji rosyjskiej państwa zachodnie, w szczególności Stany Zjednoczone, prowadzą długofalową kampanię przeciwko Rosji, która próbuje odbudować swoją potęgę na arenie międzynarodowej.

Taki stan rzeczy implikował konkretne działania strony rosyjskiej w celu konsolidacji byłych republik radzieckich z sukcesorką ZSRR. Klarownym sygnałem włączenia idei „rosyjskiego świata” w politykę instytucjonalną państwa jawi się ogłoszenie roku 2007 mianem „Roku Języka Rosyjskiego”. Podczas uroczystości Władimir Putin stwierdził, że „może i powinien (*russskij mir*) zjednoczyć wszystkich tych, którzy mówią w drogim języku rosyjskim i kochają kulturę rosyjską, gdziekolwiek żyją, w Rosji lub poza nią. Używajcie częściej tego połączenia słów – *russskij mir*”⁸.

Analizując doktrynę *russskiego miru* w polityce Władimira Putina, należy zauważyć, że charakteryzuje się ona swoistym podziałem, określanym jako tzw. kręgi Putina⁹. Pierwszy krąg stanowią etniczni Rosjanie oraz obywatele Federacji Rosyjskiej, posługujący się

⁶ *Ibidem*.

⁷ Budraitskis, I., *The Birth and Death of the “Russian World”: a History of the Concept*, „International Viewpoint”, 9 czerwca 2022, <https://internationalviewpoint.org/spip.php?article7694> [dostęp: 12.08.2025].

⁸ Delong, M., „*Ruski mir*” jako narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium Ukrainy, „Przegląd Geopolityczny”, 2020, nr 33, s. 56–57, <https://przeglad.org/wp-content/uploads/2020/08/XXXIII-03-Delong.pdf> [dostęp: 12.08.2025].

⁹ Orzechowski, M., *Russskiy Mir (Russian World): An Exemplification of All-Russian Nationalism. The Strategy of Neo-Imperial Expansionism of the Russian Federation in Regional and Global Dimensions*, „Polish Political Science Yearbook”, 2024, vol. 53(3), s. 25, <https://czasopisma.marszalek.com.pl/uploads/periodicals/ppsy/53-3/ppsy2024302.pdf> [dostęp: 12.08.2025].

językiem rosyjskim. Innymi słowy, to fundament „świata rosyjskiego” pozwalający rozprzestrzeniać wartości rosyjskie. Drugi krąg obejmuje obszar byłych republik radzieckich, traktowany przez rosyjskich decydentów jako szczególny obszar wpływów Rosji. Trzeci krąg skupia się na państwach zbliżonych kulturowo do Federacji Rosyjskiej, m.in. Serbia, Czarnogóra. Ostatni krąg, czwarty, jest najbardziej elastyczny, stanowiąc szerokie spektrum państw, które posiadają podobne wartości i dążą do zmiany hegemonii w porządku międzynarodowym, m.in. państwa afrykańskie, Ameryka Łacińska, Azja.

Koncepcja „rosyjskiego świata” służy przede wszystkim uzasadnianiu działań Rosji mających na celu zwiększenie jej wpływów w państwach postsowieckich. Dla rosyjskich decydentów oznacza to rodzaj ekspansji – politycznej, gospodarczej i militarnej. Jak zauważa Olga Wasiuta, działania Rosji w ramach *rusckiego miru* mają charakter wieloetapowy¹⁰. Na pierwszym etapie skupiają się na sferze ideologicznej – najważniejsze jest „chronienie” języka rosyjskiego oraz odpowiadanie na potrzeby kulturowe ludności rosyjskojęzycznej. Kolejny etap obejmuje działania separatystyczne, wynikające z wartości promowanych przez koncepcję „świata rosyjskiego”. Ostatecznie dochodzi do interwencji wojskowej, która stanowi swego rodzaju ukoronowanie procesu odbudowy rosyjskiego imperium.

Religia jako narzędzie państwa

Czynnik religijny jest jednym ze znaczących elementów na wielu płaszczyznach państwa rosyjskiego. Należy zauważyć, że *de iure* Federacja Rosyjska jest państwem świeckim – żadna religia nie jest uznana za państwową czy powszechnie obowiązującą¹¹. Niemniej *de facto* w procesach politycznych Rosji znaczącą rolę odgrywa Rosyjska Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Moskiewskiego, największa wspólnota religijna w Federacji Rosyjskiej. Zwierzchnikiem Cerkwi jest Patriarcha Cyryl I, który pełni ten urząd od 2009 r. Warto odnotować, że przez wielu analityków jest on porównywany do Władimira Putina – zarówno Patriarcha Moskwy, jak i przywódca Rosji charakteryzują się silną i ekspansywną osobowością oraz szczególną charyzmą¹². Ponadto, Cyryl I jest człowiekiem o znaczących zdolnościach dyplomatycznych, w pełni oddany służbie państwu oraz realizacji założeń polityki kreowanej przez rosyjskie elity polityczne.

¹⁰ Wasiuta, O., „*Russkij mir*” jako narzędzie imperialnej polityki Kremla, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 21, s. 23, <https://przeglad.org/wp-content/uploads/2014/01/XXI-04-Wasiuta.pdf> [dostęp: 12.08.2025].

¹¹ Konstytucja Federacji Rosyjskiej, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/rosja-spis.html> [dostęp: 12.08.2025].

¹² Przeciszewski, M., *Kościół Prawosławny w Rosji: wiara i polityka. Analiza*, „Stacja7.pl.”, 21 sierpnia 2017, <https://stacja7.pl/ze-swiate/kosciol-prawoslawnny-rosji-wiara-polityka-analiza/> [dostęp: 12.08.2025].

Relacje na linii Cerkiew–państwo w Rosji są naznaczone doświadczeniami historycznymi i określane jako „symfonia ołtarza i tronu”. To koncept wywodzący się z czasów bizantyjskich (VI w.) oparty na współpracy podmiotu religijnego i władzy z wyraźnym podkreśleniem braku ingerencji stron w ich wyłączne kompetencje. Elementem łączącym zarówno władzę biskupią oraz władzę świecką jest to, że pochodzą od Boga, co czyni je niepodważalnymi i równymi sobie. Idea ta jest ściśle skorelowana z myślą, że rosyjska cywilizacja jawi się jako sukcesorka cywilizacji bizantyjskiej.

„Symfonia ołtarza i tronu” była szczególnie rozwiniętym konceptem w czasach carskich – współpraca między carem a Cerkwią charakteryzowała się wzajemnym wsparciem. Niemniej jednak w okresie sowieckim religia straciła swoje znaczące miejsce w życiu społeczno-politycznym w wyniku postępującej laicyzacji.

Odrodzenie idei „symfonii ołtarza i tronu” nastąpiło po upadku Związku Radzieckiego, zaś punkt kulminacyjny stanowią czasy współczesne. Patriarcha Cyryl I występuje jako swoisty orędownik koncepcji „symfonii”, czego dowodem jest włączenie jej przez Sobór Lokalny do dokumentu o podstawach koncepcji społecznej Cerkwi w 2009 r.¹³ Ponadto, podczas swojego pierwszego przemówienia jako zwierzchnik Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w lutym 2009 r. Cyryl wyraźnie podkreślił, że „symfonia” powinna kierować współpracą władzy sakralnej i świeckiej¹⁴. Analizując niedawne wypowiedzi Patriarchy Moskiewskiego, można wysnuć wniosek, że założenia tej idei są dla niego niezmiennie istotne – w 2023 r. stwierdził, że w Rosji istnieje dziś „symfonia władzy świeckiej i sakralnej, o której marzyło się w Bizancjum”¹⁵. Warto zauważyć, że podczas przemówienia Cyryl próbował również przekonywać Rosjan, że jego relacje z Władimirem Putinem są harmonijne i pozbawione wyraźnej dominacji ze strony Kremla. Jak podkreślał: „Niektórzy nasi przeciwnicy, nie wskazując palcami, mówią, że patriarcha działa na polecenie prezydenta. W obliczu Boga mówię wam: prezydent nigdy nie wydawał patriarsze żadnych poleceń”¹⁶. Deklaracja ta miała stanowić swoiste potwierdzenie kontynuacji „symfonii ołtarza i tronu” w Federacji Rosyjskiej.

Podmioty religijne nierzadko pełnią moralną rolę kontrolną wobec władzy świeckiej, zwłaszcza w zakresie etyki i odpowiedzialności społecznej. Niemniej jednak, Rosyjska

¹³ Krasikow, A. A., *Nowa symfonia tronu i ołtarza (Rosyjskie prawosławie według patriarchy Cyryla)*, „Kwartalnik Więź”, 2014, nr 4, s. 140.

¹⁴ Radziwinowicz, W., *Bajeczna intronizacja metropolity Cyryla*, „Wyborcza.pl”, 1 lutego 2009, <https://wyborcza.pl/7%2C75399%2C6223426%2Cbajeczna-intronizacja-metropolity-cyryla.html> [dostęp; 13.08.2025].

¹⁵ Mikulski, J., *Cyryl: W Rosji panuje symfonia tronu i ołtarza. Ale Putin nigdy mi nic nie kazał*, „Rzeczpospolita”, 18 kwietnia 2023, <https://www.rp.pl/kosciol/art38340401-cyryl-w-rosji-panuje-symfonia-tronu-i-oltarza-ale-putin-nigdy-mi-nic-nie-kazal> [dostęp; 14.08.2025].

¹⁶ *Ibidem*.

Cerkiew Prawosławna jest wykorzystywana przez przywódcę Rosji jako narzędzie w maschinie polityki propagandowej. Władza cerkiewna ma za zadanie legitymizować działania Kremla i stanowić ideologiczne wsparcie imperialnej wizji. W percepcji Putina prawosławie stanowi idealny nośnik do szerzenia wybranej narracji ze względu na wszechobecność tego wyznania w przestrzeni społecznej Rosji. Wiara prawosławna to nie tyle aspekt religijny, co element kulturowy Rosjan, nierozdzielnie związany z ich tożsamością¹⁷. Ponadto, Rosyjska Cerkiew Prawosławna jawi się jako podmiot, charakteryzujący się wysokim zaufaniem społecznym oraz posiadający znaczący wpływ na kształtowanie świadomości obywateli Federacji Rosyjskiej. Tym samym, władza sakralna posiada zdolność tworzenia tzw. metanarracji, czyli narracji nadającej kontekst wszystkim procesom społecznym, politycznym etc.¹⁸

Jednym z kluczowych konceptów rozwijanych przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną jest „rosyjski świat”, zaś Patriarcha Moskiewski to główny propagator założeń tej idei w Rosji oraz na arenie międzynarodowej. Wypowiedzi Cyryla I, będące powielaniem narracji Putina, klarownie potwierdzają, że Cerkiew działa jako narzędzie polityki Kremla. Istotnym punktem działań propagandowych jawi się podkreślanie jedności cywilizacyjnej Rosjan, Ukraińców i Białorusinów. Już w 2014 r. Patriarcha stwierdził, że „jeśli mówimy o cywilizacji, to Rosja należy do cywilizacji szerszej niż Federacja Rosyjska. Nazywamy tę cywilizację światem rosyjskim. Świat rosyjski nie jest światem Federacji Rosyjskiej, nie jest światem Imperium Rosyjskiego. Świat rosyjski wywodzi się z kijowskiej chrzcielnicy. Świat rosyjski to szczególna cywilizacja, do której należą ludzie, którzy dziś nazywają siebie różnymi imionami – Rosjanami, Ukraińcami i Białorusinami”¹⁹. Warto zauważyć, że wypowiedź ta jest ugruntowana na mitach selektywnej narracji historycznej Rosji, zaś szczególne znaczenie ma mit założycielski sięgający do czasów Rusi Kijowskiej. Nie bez powodu Cyryl podkreślił aspekt kijowski jako kluczowy element dla zjednoczenia świata rosyjskiego, bowiem Kijów jest świętym miastem dla Rosji, stanowiącym źródło prawosławia

¹⁷ Według badań socjologicznych, zaledwie 9% Rosjan regularnie uczęszcza do cerkwi, co świadczy o tym, że dla większości identyfikacja z prawosławiem nie oznacza znaczącej aktywności religijnej (*Религиозные представления*, „Левада-центр”, 16 maja 2022, <https://www.levada.ru/2022/05/16/religioznye-predstavleniya/> [dostęp: 15.09.2025]). Choć znaczna część ludności Rosji utożsamia się z prawosławiem, jedynie niewielka część jest rzeczywiście związana z życiem cerkiewnym, o czym świadczą statystyki frekwencji podczas świąt. Według danych MSW Rosji, w Boże Narodzenie 2024 r. cerkwie odwiedziło ponad 1,4 mln osób, co stanowi jedynie około 1% ludności kraju (*В России в праздновании Рождества приняли участие более 1,4 млн человек*, „ТАСС”, 7 stycznia 2024, <https://tass.ru/obschestvo/19684461> [dostęp: 15.09.2025]).

¹⁸ Elsner, R., *The Russian Orthodox Church and the Military: Defenders of Sacred Borders*, „ZOIS Spotlight”, 2022, nr 7, 23 luty 2022, <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/the-russian-orthodox-church-and-the-military-defenders-of-sacred-borders> [dostęp: 14.08.2025].

¹⁹ *Патриарх Кирилл убежден, что Русский мир – это особая цивилизация, требующая сбережения*, „Журнал ФОМА”, 8 września 2014, <https://foma.ru/patriarh-kirill-ubezhden-chto-russkiy-mir-eto-osobaya-tsivilizatsiya-trebuyushaya-sberezheniya.html> [dostęp: 16.08.2025].

rosyjskiego. Innymi słowy, bez stolicy Ukrainy, Federacja Rosyjska nie jest w stanie odbudować swojej potęgi i dokonać konsolidacji cywilizacji rosyjskiej.

W ciągu ostatnich lat Patriarcha Moskwy wielokrotnie nawiązywał do fundamentalnego znaczenia Kijowa dla tożsamości rosyjskiej i idei *rusckiego miru*. W 2014 r., podczas kolacji pożegnalnej przed odlotem z Kijowa Cyryl podkreślał monolit cywilizacji rosyjskiej, mówiąc: „To mój kraj, to mój lud, to mój Kościół”²⁰. W tym samym roku przekonywał również, że Rosja i Ukraina to swego rodzaju jedno państwo w aspekcie duchowym, zaznaczając niebagatelną rolę Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w procesie konsolidacji świata rosyjskiego. Jak stwierdził: „Nigdy nie wolno nam zapominać, że jesteśmy jednym narodem, w pewnym sensie – przynajmniej teraz w sensie duchowym – jednym krajem. [...] Jako patriarcha Moskwy i całej Rusi jestem głęboko przekonany, że bardzo ważnym czynnikiem podtrzymującym naszą jedność jest Rosyjska Cerkiew Prawosławna z jej ośrodkami w Moskwie, Kijowie i innych historycznych ośrodkach Świętej Rusi”²¹. Dokonując analizy wypowiedzi Cyryla I, można wysnuć wniosek, że mają one za zadanie legitymizować działania rosyjskich decydentów i potwierdzać słuszność ich narracji.

„Święta wojna” Rosji

Działalność Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w sferze społeczno-politycznej związana jest również z aspektem militarnym, co stanowi swego rodzaju paradoks, bowiem z założenia podmiot religijny powinien dążyć do pokoju w stosunkach międzynarodowych. Niemniej jednak, rosyjskie prawosławie charakteryzuje się silnym zaangażowaniem w politykę bezpieczeństwa państwa, nie tylko na poziomie deklaratywnym, ale również instytucjonalnym. Cerkiew Rosyjska ściśle współpracuje z Ministerstwem Obrony Federacji Rosyjskiej, czego dowodem są liczne porozumienia tych dwóch podmiotów, związane m.in. z dostępem żołnierzy do opieki duszpasterskiej²². Patriarcha Cyryl wielokrotnie podkreślał, że Rosyjska Cerkiew Prawosławna aktywnie uczestniczy w realizacji polityki państwa, mając na celu ochronę wartości chrześcijańskich²³.

²⁰ Патриарх Кирилл: Для меня Украина – родная страна, это мой народ и моя паства, „Pravoslavie.ru”, 8 stycznia 2014, <https://pravoslavie.ru/67399.html> [dostęp: 15.09.2025].

²¹ Патриарх Кирилл назвал Россию и Украину в духовном смысле одной страной, „TASS”, 3 grudnia 2024, <https://tass.ru/obschestvo/22563867> [dostęp: 16.08.2025].

²² Luchenko, K., Shamiev, K., *Sanctifying the Profane: The Russian Orthodox Church at the Front*, „Russia.Post”, 21 maja 2024, https://russiapost.info/politics/sanctifying_profane [dostęp: 16.08.2025].

²³ Elsner, R., *Op. cit.*

Omawiając wymiar religijny militarizmu rosyjskiego należy wspomnieć o instytucji księży wojskowych, czyli kapelanów, którzy od 2010 r. są oficjalną częścią struktur Ministerstwa Obrony. Co więcej, ich działalność rozgałęzia się na dwie sfery, bowiem z jednej strony, są pracownikami jednostek wojskowych z wypłacaną pensją, zaś z drugiej – mają za zadanie wypełniać swoje sakralne obowiązki jako duchowni. O tym, jak dużą wagę przywiązuje się do roli kapelanów, świadczy decyzja o planowanym zwiększeniu liczby duchownych wojskowych w armii rosyjskiej z 300 do 1 500 osób w 2025 r.²⁴

Istotnym i szczególnym zjawiskiem w Federacji Rosyjskiej jest militaryzacja religii prawosławnej. Symbolem tego można uznać wybudowanie w 2020 r. Głównej Katedry Sił Zbrojnych Rosji, mieszczącej się w Parku Patriotycznym pod Moskwą. Obiekt ten powstał z inicjatywy ówczesnego ministra obrony Sergieja Szojgu i ma za zadanie przypominać o harmonijnej współpracy państwa, struktur wojskowych oraz Cerkwi. Wnętrze tej Katedry stanowi szerokie spektrum symboli historyczno-wojennych Rosji. Przykładem są witraże z radzieckimi medalami wojennymi czy mozaiki przedstawiające istotne bitwy. Co więcej, swoiste *novum* stanowi podłoga świątyni, bowiem wykonana została z przetopionych sprzętów militarnych nazistowskich Niemiec, co ma przypominać o zwycięstwie ZSRR w tzw. Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej²⁵. Inny przykład szczególnej kolaboracji mistycyzmu i militarizmu stanowi również ogłoszenie w 2007 r. św. Serafina z Sarowa patronem rosyjskich wojsk strategicznych i broni jądrowej.

Tym samym, nie dziwi fakt, że Rosyjska Cerkiew Prawosławna to podmiot intensywnie angażujący się w popieranie działań militarnych Rosji na terytorium Ukrainy. Od początku agresji rosyjskiej Patriarcha Moskwy nadawał jej charakter metafizyczny, jednocześnie zaznaczając, że tzw. kolektywny Zachód ponosi odpowiedzialność za tę konfrontację. Według Cyryla nieodzownym obowiązkiem Rosji była obrona Ukrainy przed złymi wartościami (m.in. parady gejowskie w Donbasie) i utrzymanie jej w „rosyjskim świetle”, co tak naprawdę stanowiło negację podmiotowości Ukrainy²⁶. Jak podkreślał podczas Liturgii w Niedzielę Przebaczenia 6 marca 2022 r.: „To, co dzieje się dziś w sferze stosunków

²⁴ *Russian Orthodox Church to Send More 'Military Priests' to Front Lines in Ukraine*, „The Moscow Times”, 31 stycznia 2025, <https://www.themoscowtimes.com/2025/01/31/russian-orthodox-church-to-send-more-military-priests-to-front-lines-in-ukraine-a87815> [dostęp: 26.08.2025].

²⁵ Walker, S., *Angels and artillery: a cathedral to Russia's new national identity*, „The Guardian”, 20 października 2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/20/orthodox-cathedral-of-the-armed-force-russian-national-identity-military-disneyland> [dostęp: 27.08.2025].

²⁶ Konończuk, W., *Cyryl wypacza chrześcijaństwo. Apel do Światowej Rady Kościołów o zawieszenie członkostwa Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego*, „Więź”, 28 lipca 2022, <https://wiesz.pl/2022/07/28/cyryl-wypacza-chrzescijanstwo-apel-do-swiatowej-rady-kosciolow-o-zawieszenie-czlonkostwa-rosyjskiego-kosciola-prawoslawnego/> [dostęp: 28.08.2025].

międzynarodowych, ma zatem nie tylko znaczenie polityczne. Chodzi o coś innego i o wiele ważniejszego niż polityka. Chodzi o ludzkie zbawienie, o to, gdzie ludzkość się znajdzie, po której stronie Boga Zbawiciela, który przychodzi na świat jako Sędzia i Wynagradzający – po prawej czy po lewej stronie”²⁷.

W narracji Cyryla I klarownie można zauważyć tworzenie idealnego wizerunku Rosji, jako strażnika zasad moralnych w opozycji do tzw. kolektywnego Zachodu. O konieczności obrony wartości chrześcijańskich na obszarze Ukrainy Patriarcha ponownie mówił podczas wojskowego forum w Moskwie w sierpniu 2022 r. Jak stwierdził: „Nasz naród realizuje trudną i bardzo odpowiedzialną misję – przywraca światu wartości, które w swoim szaleństwie usiłuje porzucić”²⁸. Ponadto, zarzucił on Ukrainie samouwielbienie, które implikowało rozwój nacjonalizmu w tym państwie. Według Cyryla, to moralny chaos stanowił główny powód odejścia narodu ukraińskiego od zasad dobrego sąsiedztwa z Federacją Rosyjską, zaś państwa zachodnie intensywnie wspierały ten rozłam. W percepcji Ukrainy państwo rosyjskie powinno jawić się jako „wyspa wolności w tym szalejącym świecie” a nadrzędnym celem jest „zachowanie ziemi ruskiej i umocnienie jedności braci rosyjskich, ukraińskich oraz białoruskich”²⁹.

W swoich wypowiedziach Patriarcha Cyryl często podkreśla istotne znaczenie żołnierzy rosyjskich w „walce dobra ze złem”. O tym, jak kluczową rolę pełnią w ramach „specjalnej operacji wojskowej” wspominał podczas przemówienia we wrześniu 2022 r., tuż po ogłoszeniu częściowej mobilizacji w Rosji. Według zwierzchnika Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej żołnierze nie są tylko częścią militarnej struktury, lecz wypełniają mistyczne cele, poświęcając własne życie. Porównanie rosyjskich bojowników do swego rodzaju męczenników, których śmierć na polu walki „jest ofiarą która zmywa wszystkie grzechy” miało stanowić kolejne potwierdzenie sakralnego charakteru rosyjskiej agresji na Ukrainę. Niemniej jednak, taka narracja jest również ukierunkowana na podtrzymanie morale społeczeństwa. Obywatele rosyjscy sceptycznie przyjęli wiadomość o wysyłaniu kolejnych mężczyzn na front, w związku z czym Cerkiew miała za zadanie dokonać legitymizacji decyzji elit politycznych. Warto również podkreślić, że narracja o męczeńskim poświęceniu żołnierzy, stanowi swoisty paradoks, bowiem działania rosyjskiej armii charakteryzują się bezwzględną brutalnością, o czym świadczą liczne gwałty na ukraińskich kobietach,

²⁷ Патриаршая проповедь в Неделю сыропустную после Литургии в Храме Христа Спасителя, „Патриархия.ru”, 6 marca 2022, <https://www.patriarchia.ru/db/text/5906442.html> [dostęp: 28.08.2025].

²⁸ Luxmoore, J., *Russia is restoring values to the world, asserts Patriarch Kirill*, „Church Times”, 25 sierpnia 2022, <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2022/26-august/news/world/russia-is-restoring-values-to-the-world-asserts-patriarch-kirill> [dostęp: 28.08.2025].

²⁹ *Ibidem*.

torturowanie jeńców, zabijanie cywilów, czy okradanie domów na terytorium Ukrainy. Jednym z licznych przykładów obrazujących okrucieństwo rosyjskich bojowników stanowi raport Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie dotyczący zbrodni wojennych na Ukrainie z 2022 r. Dokument odnotował m.in., że 25 dziewcząt w wieku od 14 do 25 lat było przetrzymywanych w piwnicy w Buczy i zbiorowo gwałconych przez rosyjskich żołnierzy³⁰.

Za swoisty punkt kulminacyjny, ukazujący propagandową rolę Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w agresji Rosji na Ukrainę, można uznać marzec 2024 r., bowiem podczas XXV Światowej Rosyjskiej Rady Ludowej, której przewodniczył Patriarcha Cyryl, zatwierdzono Dekret ze znamienym tytułem „Teraźniejszość i przyszłość świata rosyjskiego”. Warto zaznaczyć, że Cerkiew Rosyjska wydaje tego typu dokumenty jako swoje oficjalne stanowiska w istotnych sprawach społeczno-politycznych. Tym samym, dekret ten uznaje się formalne potwierdzenie wcześniejszych wypowiedzi Patriarchy Moskiewskiego dotyczących „specjalnej operacji wojskowej”. Z treści klarownie wynika, że działania rosyjskie mają charakter metafizyczny, zaś Rosja jest głównym strażnikiem monolitu „świata rosyjskiego”. Istotny wydaje się wniosek, że „z duchowego i moralnego punktu widzenia specjalna operacja wojskowa jest Świętą Wojną, w której Rosja i jej naród... wypełniają misję »Powstrzymującego«, chroniąc świat przed atakiem globalizmu i zwycięstwem Zachodu, który popadł w satanizm”³¹. Cyryl I kolejny raz podkreślił, że odpowiedzialność za wybuch konfrontacji ponoszą państwa zachodnie, zaś Rosja jest zobowiązana do ochrony Ukrainy przed wchłonięciem jej przez „zgniły” system instytucjonalny Zachodu. Jednocześnie, wyraźnie wskazał, że państwo ukraińskie jest częścią świata rosyjskiego, negując jego podmiotowość i suwerenność: „Po zakończeniu specjalnej operacji wojskowej całe terytorium współczesnej Ukrainy musi znaleźć się w strefie wyłącznych wpływów Rosji. Należy całkowicie wykluczyć możliwość istnienia na tym terytorium rusofobicznego reżimu politycznego, wrogiego Rosji i jej narodowi, a także reżimu politycznego sterowanego z zewnętrznego, wrogiego Rosji centrum”³².

Kluczowa wydaje się również część dekretu zatytułowana „Polityka zagraniczna”, która klarownie obrazuje kolaborację na linii Cerkiew–państwo. Ogólny wniosek, jaki moż-

³⁰ *Second Interim Report on Reported Violations of International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Ukraine*, „OSCE”, 14 grudnia 2022, <https://osce.org/files/f/documents/0/5/534933.pdf> [dostęp: 28.08.2025].

³¹ Motyl, A. J., *The Russian Orthodox Church declares 'holy war' on Ukraine*, „The Hill”, 2 kwietnia 2024, <https://thehill.com/opinion/international/4568860-the-russian-orthodox-church-declares-holy-war-on-ukraine/> [dostęp: 28.08.2025].

³² *Наказ XXV Всемирного русского народного собора «Настоящее и будущее Русского мира»*, „Патриархия.ru”, 27 marca 2024, <https://www.patriarchia.ru/db/text/6116189.html> [dostęp: 28.08.2025].

na wysnuć z treści, dotyczy wiodącej roli Rosji we współczesnym świecie wielobiegunowym, zapewniającej bezpieczeństwo na obszarze byłego Związku Radzieckiego. Niemniej jednak, część tego dekretu jest kontynuacją stosunku Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej do statusu Ukrainy w porządku międzynarodowym. Według tego dokumentu, państwo rosyjskie powinno skupić się na odnowieniu trójpodziału narodu rosyjskiego, który składa się z Wielkiej Rusi, Małej Rusi (Ukraina) oraz Białej Rusi (Białoruś). Jak podkreślono: „Zjednoczenie narodu rosyjskiego powinno stać się jednym z priorytetowych zadań rosyjskiej polityki zagranicznej. Rosja powinna powrócić do istniejącej od ponad trzech stuleci doktryny trójpodziału narodu rosyjskiego, zgodnie z którą naród rosyjski składa się z Wielkorusów, Małorusów i Białorusinów, będących gałęziami (podgrupami etnicznymi) jednego narodu, a pojęcie »Rosjanina« obejmuje wszystkich Słowian wschodnich – potomków historycznej Rusi”³³. Co więcej, w dekreście zasugerowano ujęcie doktryny trójpodziału narodu rosyjskiego jako integralnej części systemu prawnego Federacji Rosyjskiej. Innymi słowy, Rosyjska Cerkiew Prawosławna wyraźnie wskazała, że kwestia Ukrainy dla Federacji Rosyjskiej powinna stanowić połączenie aspektu sakralnego z rozwiązaniami prawnoinstytucjonalnymi.

Podsumowanie

Podsumowując, *russskij mir* jest jednym z fundamentalnych konceptów warunkujących politykę rosyjską, zaś jego główne założenie polega na konsolidacji wspólnoty państw i narodów tożsamyh kulturowo z Rosją. Niemniej jednak, *de facto* idea ta ma za zadanie legitymizować ofensywne działania rosyjskie w innych państwach – szczególny przykład stanowi pełnoskalowa agresja na Ukrainę w 2022 r.

Analizując politykę kształtowaną przez Władimira Putina, warto zauważyć, że w dużej mierze charakteryzuje się ona narracją metafizyczną, legitymizowaną przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną, czyli główny podmiot religijny w Federacji Rosyjskiej. Zarówno Władimir Putin, jak i Patriarcha Cyryl I od początku swoich rządów dążyli do odnowy koncepcji „symfonii ołtarza i tronu”, która teoretycznie zakłada harmonijną współpracę władzy sakralnej oraz świeckiej. Warto jednak zauważyć, że przywódca Rosji wykorzystuje założenia „symfonii” dla własnych celów, zaś Cerkiew traktuje jako efektywne narzędzie w maszynie propagandowej. Punktem wspólnym, łączącym działalność Kremla i Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej jawi się idea *russskiego miru*, bowiem narracja Cyryla I w dużej mierze stanowi propagację wartości „świata rosyjskiego”, obecnych w polityce kształtowanej przez Putina. Zauważalna intensyfikacja działalności propagandowej Cerkwi nastąpiła po

³³ *Ibidem*.

wybuchu pełnoskalowej rosyjskiej agresji na Ukrainę w 2022 r. Z treści przemówień Patriarchy Moskwy klarownie wynika, że „specjalna operacja wojskowa” została powiązana z sakralnym aspektem idei *ruskiego miru* („święta wojna”, żołnierze-męczennicy). Permanentne podkreślanie monolitu duchowego Rosji i Ukrainy stanowi swego rodzaju uzupełnienie dla argumentacji Władimira Putina dotyczącej rosyjskiej inwazji na państwo ukraińskie. Ponadto, w Federacji Rosyjskiej widoczne jest zjawisko tzw. militaryzacji religii, czyli swoistego połączenia aspektów sakralnych ze strukturami wojskowymi (instytucja księży wojskowych, budowa Głównej Katedry Sił Zbrojnych Rosji), zaś ta specyficzna kolaboracja jest umiejętnie wykorzystywana przez Putina dla realizacji jego imperialnej polityki.

Istotną kwestią jawi się zasadność działań Patriarchy Cyryla, bowiem wypełnianie zadań propagandowych Kremla podważa wizerunek Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej jako podmiotu religijnego, który teoretycznie powinien być niezależny od władz państwowych. Co więcej, Cyryl I jako uosobienie władzy boskiej ma za zadanie rozliczać rosyjskie elity polityczne z nieetycznych działań. Niemniej jednak, działalność Cerkwi wydaje się być bezrefleksyjnym, ślepym poparciem dla polityki Kremla. Taki stan rzeczy nie ma znaczących implikacji dla poparcia społecznego Cerkwi w państwie, bowiem według badań Lewady jest ono niezmiennie i w 2024 r. wyniosło 58%³⁴. Natomiast podważanie autorytetu rosyjskich struktur cerkiewnych jest widoczne na arenie międzynarodowej. W wielu państwach nastąpił spadek poziomu zaufania do Cerkwi Moskiewskiej, zaś inne Cerkwie Prawosławne jednoznacznie dystansują się od aktywności Patriarchy Cyryla. Przykład stanowią m.in. państwa bałtyckie. W Łotwie parlament przyjął ustawę umożliwiającą utworzenie niezależnej Cerkwi Prawosławnej, bez powiązań z Moskwą³⁵. Estoński rząd wprowadził regulacje ograniczające wpływy Cerkwi Moskiewskiej³⁶. Natomiast premier Litwy podpisał porozumienie z Patriarchą Konstantynopola, dotyczące utworzenia struktur Patriarchatu Konstantynopolitańskiego w tym państwie³⁷. Działania te wyraźnie obrazują, że narracja Cyryla I, będąca wsparciem agresywnej polityki Kremla, negatywnie wpływa na konsolidację „rosyjskiego świata” i paradoksalnie implikuje jego swoisty rozpad.

³⁴ Институциональное и межличностное доверие: сентябрь 2024, „Левада-Центр”, 24 października 2024, <https://levada.ru/2024/10/24/institutsionalnoe-i-mezhlichnostnoe-doverie-sentyabr-2024/> [dostęp: 31.08.2025]

³⁵ Goble, P., *Baltics and Ukraine Move to Reduce Russian Orthodoxy to Smaller National Church*, „Jamestown Foundation”, 13 lutego 2024, <https://jamestown.org/program/baltics-and-ukraine-move-to-reduce-russian-orthodoxy-to-smaller-national-church/> [dostęp: 31.08.2025].

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Sytas, A., *Ecumenical Orthodox Patriarch plans Lithuanian branch, in blow to Moscow*, „Reuters”, 21 marca 2023, <https://www.reuters.com/world/europe/ecumenical-orthodox-patriarch-plans-lithuanian-branch-blow-moscow-2023-03-21/> [dostęp: 31.08.2025].